

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН****CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS AND PECULIARITIES OF INVESTIGATING
CRIMINAL OFFENSES AGAINST CITIZENS' ELECTORAL RIGHTS**

**Подолька А.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри теорії держави і права та конституційного права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0000-0003-2447-1731**

**Курбатова І.С., д.ю.н.,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0000-5724-950X**

**Сімонович Д.В., д.ю.н.,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0000-0002-0285-4005**

Стаття висвітлює проблему формування сучасної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян. Актуальним є дослідження даної теми в умовах сьогодення, оскільки ефективна протидія злочинним посяганням на виборчий процес є фундаментальною передумовою захисту основ конституційного ладу та демократичного розвитку України, особливо в контексті триваючої повномасштабної збройної агресії російської федерації. Наголошується, що криміналістична характеристика є ключовим інформаційно-аналітичним інструментом, що систематизує типові дані про злочини цієї категорії та слугує методологічною основою для організації їх ефективного розкриття та розслідування. Проаналізовано специфіку даної групи правопорушень, яка зумовлена короткотривалістю виборчого процесу, значною кількістю учасників з різним правовим статусом, політичною вмотивованістю діянь та високим рівнем їх латентності.

У статті обґрунтовується необхідність комплексного підходу до вивчення структурних елементів криміналістичної характеристики, що включають предмет посягання, спосіб вчинення та приховування злочину, слідову картину, особу злочинця та потерпілого, а також обстановку вчинення правопорушення. Методами дослідження були загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-юридичні (формально-юридичний, системно-структурний) методи. Досліджено багатогранність предмета злочинного посягання, який охоплює як матеріальні об'єкти (виборчі бюлетені, протоколи), так і нематеріальні (голоси виборців, інформація в електронних системах). Визначено, що сучасні способи вчинення злочинів проти виборчих прав характеризуються інтелектуальною насиченістю та тенденцією до активного використання інформаційних технологій, зокрема для підкупу виборців, несанкціонованого втручання в роботу державних реєстрів та поширення дезінформації.

У статті аналізується типова слідова картина, де особлива увага приділяється цифровим слідам, що вимагає від правоохоронців застосування спеціалізованих знань та технічних засобів для їх належного виявлення, фіксації та збереження. Автор статті вважає, що саме цифрові докази відіграють дедалі важливішу роль у доказуванні вини організаторів та виконавців злочинних схем. Розглянуто криміналістично значущі риси особи злочинця, виокремлено типові групи правопорушників (організатори, виконавці, пособники) та проаналізовано їхню мотивацію. Також схарактеризовано особливості початкового та подальшого етапів розслідування, наголошено на важливості невідкладних слідчих (розшукових) дій, тактиці допиту різних категорій учасників провадження та ролі судових експертів.

У роботі зроблено висновок, що методика розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян потребує постійного вдосконалення з урахуванням нових викликів, зокрема транснаціонального характеру деяких злочинів та використання кіберпростору. Особлива увага приділяється поняттям «спосіб вчинення злочину» та «слідова картина». Встановлено доцільність посилення міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами та активного впровадження міжнародного співробітництва. Автор пропонує власні пропозиції щодо вдосконалення методики розслідування, які полягають у розробці спеціалізованих методичних рекомендацій для слідчих, посиленні процесуальних гарантій незалежності та забезпеченні ефективного захисту свідків і викривачів.

Ключові слова: криміналістична характеристика, виборчі права, кримінальні правопорушення, розслідування злочинів, спосіб вчинення злочину, підкуп виборця, фальсифікація виборчих документів, слідова картина, цифровий слід, виборчий процес.

The article highlights the problem of forming a modern forensic characterization of criminal offenses against the electoral rights of citizens. The study of this topic is relevant in today's conditions, since effective counteraction to criminal encroachments on the electoral process is a fundamental prerequisite for protecting the foundations of the constitutional order and democratic development of Ukraine, especially in the context of the ongoing full-scale armed aggression of the Russian Federation. It is emphasized that the forensic characterization is a key information and analytical tool that systematizes typical data on crimes of this category and serves as a methodological basis for organizing their effective disclosure and investigation. The specifics of this group of offenses are analyzed, which is due to the short duration of the electoral process, a significant number of participants with different legal status, political motivation of actions and a high level of their latency.

The article justifies the need for a comprehensive approach to the study of structural elements of forensic characteristics, which include the subject of the offense, the method of committing and concealing the crime, the trace picture, the identity of the criminal and the victim, as well as the circumstances of the offense. The research methods were general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-legal (formal-legal, system-structural) methods. The multifaceted nature of the subject of criminal offense, which includes both material objects (ballots, protocols) and intangible (voters' votes, information in electronic systems), was investigated. It was determined that modern methods of committing crimes against electoral rights are characterized by intellectual richness and a tendency to actively use information technologies, in particular for voter bribery, unauthorized interference in the work of state registers and the spread of disinformation.

The article analyzes a typical criminal record, with special attention paid to digital traces, which requires law enforcement officers to use specialized knowledge and technical means to properly detect, record, and preserve them. The author of the article believes that digital evidence plays an increasingly important role in proving the guilt of organizers and perpetrators of criminal schemes. The forensically significant features of the criminal's personality are considered, typical groups of offenders (organizers, perpetrators, accomplices) are identified, and their motivation is analyzed.

The features of the initial and subsequent stages of the investigation are also characterized, the importance of urgent investigative (search) actions, interrogation tactics for various categories of participants in the proceedings, and the role of forensic examinations are emphasized. The paper concludes that the methodology for investigating criminal offenses against the electoral rights of citizens requires constant improvement, taking into account new challenges, in particular the transnational nature of some crimes and the use of cyberspace. Particular attention is paid to the concepts of «method of committing a crime» and «tracer pattern». The feasibility of strengthening interagency cooperation between law enforcement agencies and the active implementation of international cooperation is established. The author offers his own proposals for improving the investigation methodology, which consist in developing specialized methodological recommendations for investigators, strengthening procedural guarantees of independence and ensuring effective protection of witnesses and whistleblowers.

Key words: forensic characteristics, electoral rights, criminal offenses, crime investigation, method of committing a crime, voter bribery, falsification of electoral documents, trace pattern, digital trace, electoral process.

Постановка проблеми. В умовах розбудови України як демократичної, правової держави, що закріплено у статті 1 Конституції України, забезпечення вільного та чесного волевиявлення громадян набуває фундаментального значення.

Виборчі права є не лише ключовим інструментом реалізації народовладдя, а й індикатором зрілості політичної системи та суспільства. Водночас виборчий процес традиційно залишається об'єктом протиправних посягань, що становлять значну суспільну небезпеку, оскільки підривають основи конституційного ладу, нівелюють довіру до державних інституцій та спотворюють результати волевиявлення.

Зазначена проблематика є особливо загрозливою в умовах триваючої повномасштабної збройної агресії російської федерації та нагальної необхідності консолідації українського суспільства. Будь-які спроби дестабілізації виборчого процесу, чи то шляхом підкупу, фальсифікацій, чи зовнішнього втручання, працюють на користь ворога, послаблюючи державу зсередини. Ефективна протидія цим явищам неможлива без глибокого розуміння їхньої сутності, що актуалізує необхідність формування та постійного вдосконалення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян.

Криміналістична характеристика, як науково розроблена система узагальнених даних про типові ознаки певного виду злочинів, є незамінним інструментом для правозастосовної практики. Вона дозволяє оптимізувати процес розслідування, висувати обґрунтовані версії, визначати пріоритетні напрями проведення слідчих (розшукових) дій та, зрештою, підвищувати ефективність притягнення винних до відповідальності. З огляду на постійну трансформацію способів вчинення виборчих злочинів, зокрема їх перехід у цифровий простір, дослідження та оновлення їх криміналістичної характеристики є нагальним науковим і практичним завданням.

Аналіз досліджень проблеми. Питанням криміналістичної характеристики та методики розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян у своїх наукових працях висвітлювали такі українські вчені, як Є. В. Григорова, яка у своєму дисертаційному дослідженні глибоко проаналізувала особливості розслідування підкупу виборця. Колектив авторів у складі В. В. Крижної, В. В. Бабаніної, М. А. Григи, А. О. Шаповалової, І. М. Вигівського, Д. М. Цехана та О. С. Старенького розробив комплексні методичні рекомендації щодо кваліфікації та розслідування злочинів цієї категорії, узагальнивши передовий практичний досвід.

Окремі аспекти криміналістичної характеристики, пов'язані з використанням сучасних технологій, стали предметом дослідження О. В. Сачка та М. Г. Кузнєцова, які зосередили увагу на аналізі злочинів із використанням інформаційних технологій, зокрема кібератак та маніпуляцій у соціальних мережах. М. Г. Кузнєцов також досліджував проблематику транснаціональних виборчих злочинів,

вказуючи на виклики, пов'язані із зовнішнім втручанням у виборчий процес. Особу злочинця, що вчиняє фальсифікацію виборчих документів, детально проаналізував П. Черненко, надавши їй кримінологічну характеристику на основі статистичних даних.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених окремим елементам криміналістичної характеристики та методики розслідування, бракує комплексних досліджень, які б узагальнювали новітні тенденції у способах вчинення та приховування злочинів проти виборчих прав, особливо з урахуванням викликів воєнного стану та цифрової трансформації суспільства. Залишаються недостатньо розробленими питання тактики проведення слідчих дій, пов'язаних зі збиранням та дослідженням цифрових доказів у цій категорії справ, що і зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку в даному напрямку.

Метою дослідження є формування сучасної, комплексної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян, детальний аналіз її структурних елементів з урахуванням новітніх тенденцій та викликів, а також визначення на цій основі специфіки та ключових напрямів оптимізації методики розслідування на початковому та подальшому етапах.

Виклад основного матеріалу. В умовах розбудови демократичної, правової держави, якою, згідно зі статтею 1 Конституції України, є наша країна, забезпечення вільного та чесного волевиявлення громадян набуває фундаментального значення [1].

Виборчі права є не лише ключовим інструментом реалізації народовладдя, а й індикатором зрілості політичної системи та суспільства. Водночас виборчий процес традиційно залишається об'єктом протиправних посягань, що становлять значну суспільну небезпеку, оскільки підривають основи конституційного ладу, нівелюють довіру до державних інституцій та спотворюють результати волевиявлення.

Зазначена проблематика є особливо загрозливою в умовах триваючої повномасштабної збройної агресії російської федерації та нагальної необхідності консолідації українського суспільства. Ефективна протидія цим явищам неможлива без глибокого розуміння їхньої сутності, що актуалізує необхідність формування та постійного вдосконалення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян.

Криміналістична характеристика, як система найбільш стійких та закономірних типових ознак певних злочинів, є своєрідним інструментом для розкриття кримінального правопорушення, що націлює слідчого на пошук необхідної інформації та допомагає спрямувати проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до визначених пріоритетів [2, с. 42].

У контексті кримінальних правопорушень проти виборчих прав, ця система має виражену специфіку, зумовлену короткотривалістю виборчого процесу, значною кількістю його учасників з різним правовим стату-

сом, політичною вмотивованістю діянь та високим рівнем їх латентності.

Аналіз наукових праць та правозастосовної практики дозволяє виокремити ключові структурні елементи криміналістичної характеристики цієї категорії правопорушень, до яких традиційно відносять:

- предмет посягання;
- спосіб вчинення та приховування кримінального правопорушення;
- слідову картину;
- особу злочинця та потерпілого;
- обстановку вчинення правопорушення.

Предмет злочинного посягання у даній категорії правопорушень є багатограним та комплексним. Безпосереднім предметом часто виступають матеріальні об'єкти, пов'язані з організацією та проведенням виборів: виборчі бюлетені, протоколи про підрахунок голосів, контрольні талони, списки виборців, виборчі скриньки, печатки та штампи виборчих комісій.

Окремо слід виділити нематеріальні предмети, такі як голоси виборців, що стають об'єктом «купівлі-продажу» при підкупі, а також інформацію, що міститься в електронних системах, зокрема в Державному реєстрі виборців. Характерною рисою є те, що вплив на ці предмети безпосередньо посягає на нематеріальний об'єкт – встановлений законодавством порядок реалізації виборчих прав громадян. Предметом можуть виступати й грошові кошти або інше майно, що використовуються для підкупу, а також інформація (у тому числі неправдива), яка поширюється з метою перешкоджання вільному волевиявленню.

Спосіб вчинення та приховування кримінальних правопорушень проти виборчих прав характеризується значною варіативністю, інтелектуальною насиченістю та тенденцією до постійної модифікації.

Узагальнюючи існуючі підходи, можна виділити декілька типових груп способів.

По-перше, це способи, пов'язані з фізичним або психологічним тиском на учасників виборчого процесу: погрози, насильство, шантаж щодо виборців, членів виборчих комісій, кандидатів, офіційних спостерігачів.

По-друге, це способи, пов'язані з обманом та зловживанням довірою, серед яких центральне місце посідає підкуп виборця, передбачений статтею 160 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [3].

Механізм підкупу може бути як прямим (надання грошових коштів), так і завуальованим (надання товарів, послуг, сертифікатів, проведення лотерей, надання переваг у працевлаштуванні) [4, с. 37].

Приховування таких діянь часто здійснюється через мережу посередників («десятичників», «сотників»), використання безготівкових переказів на картки третіх осіб або надання неправомірної вигоди у негрошовій формі.

Третя група способів пов'язана з маніпуляціями з виборчою документацією. До них належать: незаконне виготовлення або зберігання виборчих бюлетенів; підробка підписів виборців у списках; фальсифікація протоколів про підрахунок голосів шляхом внесення до них завідомо неправдивих відомостей; умисне неправильний підрахунок голосів; знищення або пошкодження виборчої документації. Як свідчить аналіз слідчої практики, такі дії найчастіше вчиняються членами виборчих комісій за попередньою змовою, часто під тиском або за матеріальну винагороду від зацікавлених кандидатів чи політичних партій. Приховування полягає у створенні видимості законності процедур, складанні фіктивних актів про порушення, імітації технічних помилок при підрахунку голосів або при транспортуванні документації.

Окрему увагу слід приділити способам, пов'язаним із використанням сучасних інформаційних технологій. Як зазначають О. В. Сачко та М. Г. Кузнецов, до таких способів належить несанкціоноване втручання у Державний

реєстр виборців через DDOS-атаки на веб-сайт Центральної виборчої комісії, створення спам-розсилок із погрозами, використання безготівкових переказів при підкупі, а також розміщення політичної реклами за допомогою бот-мереж [5, с. 147–148].

Розвиваючи цю думку, М. Г. Кузнецов також виокремлює такі транснаціональні виборчі злочини, як зовнішнє втручання у функціонування електронних виборчих систем та організацію кібератак на сервери виборчих комісій [6, с. 41]. Приховування таких діянь забезпечується використанням анонімних акаунтів, проксі-серверів та зашифрованих каналів зв'язку, що значно ускладнює їх розслідування. Обстановка вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язана з етапами виборчого процесу, що регламентується Виборчим кодексом України [7].

Місцем вчинення злочинів найчастіше є приміщення виборчих дільниць, окружних та центральної виборчих комісій, штаби кандидатів, а також публічні місця під час проведення агітації. Часовий фактор має вирішальне значення: пік злочинної активності припадає на передвиборчий період, день голосування та етап підрахунку голосів. Специфічною рисою обстановки є атмосфера підвищеної суспільно-політичної напруги, що одночасно створює як сприятливі умови для фіксації порушень, так і ризики тиску на свідків та слідство.

Особа злочинця (суб'єкта кримінального правопорушення) у цій категорії справ є диференційованою та часто діє у складі організованих груп.

П. Черненко, аналізуючи статистичні дані, зазначає, що фальсифікацію виборчих документів переважно вчиняють особи зрілого віку (30–50 років – 64,1%), при цьому спостерігається висока частка жінок (53,4%). Більшість засуджених мають загальну середню (42,7%) або професійно-технічну освіту (31,2%), є громадянами України та раніше не мали судимостей [8, с. 349–350].

У криміналістичному аспекті можна виокремити декілька груп правопорушників.

До першої групи належать організатори – кандидати, керівники політичних партій та їхніх виборчих штабів, які розробляють плани протиправних дій та фінансують їх.

Друга група – виконавці. Серед них виділяються спеціальні суб'єкти, такі як голова, заступник голови, секретар, члени виборчих комісій, які вчиняють фальсифікації, та загальні суб'єкти: агітатори, посередники, що здійснюють підкуп, особи, які вчиняють насильство чи перешкоджають волевиявленню.

Третя група – пособники, які надають технічну чи іншу підтримку. Мотивація злочинців зазвичай є корисливою або кар'єристською.

Особа потерпілого також є специфічною. Хоча формально потерпілим є кожен громадянин, у криміналістичному аспекті доцільно виділяти безпосередніх потерпілих. Ними можуть бути виборці, кандидати, політичні партії, члени виборчих комісій, офіційні спостерігачі та журналісти.

Слідова картина кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян є комплексною та включає як матеріальні, так і ідеальні сліди. До матеріальних слідів належать: підроблені виборчі бюлетені та протоколи; списки виборців з ознаками підробки підписів; сліди пальців рук; «чорна бухгалтерія» у виборчих штабах; аудіо- та відеозаписи.

Особливої ваги набувають цифрові сліди, які вимагають дотримання суворих стандартів «ланцюга збереження» для забезпечення їх допустимості як доказів. Це включає хешування при вилученні даних, використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу та належне документування кожного етапу доступу.

Ідеальні сліди – це інформація, що зберігається в пам'яті свідків. Своєчасне виявлення, фіксація

та належне процесуальне оформлення цих слідів є запорукою успішного розслідування.

Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян має вирішальне значення. Його специфіка зумовлена високим динамізмом виборчого процесу, необхідністю негайного реагування на повідомлення про злочини та потребою у швидкому збиранні доказів, які можуть бути легко знищені або спотворені з плином часу.

Джерелами первинної інформації найчастіше є заяви та повідомлення громадян, кандидатів, офіційних спостерігачів, представників засобів масової інформації, а також членів виборчих комісій. Окремим потужним джерелом є матеріали, отримані в результаті моніторингу мережі Інтернет та соціальних мереж. Важливо, що значна частина інформації надходить безпосередньо в день голосування, що вимагає від правоохоронних органів максимальної мобілізації та готовності до негайних дій.

Крім того, інформація може надходити від оперативних підрозділів, які здійснюють заходи відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9].

Перевірка первинної інформації та прийняття рішення про початок досудового розслідування мають відбуватися оперативно. Згідно з положеннями статті 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), слідчий зобов'язаний не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування [10]. На цьому етапі проводиться ретельна оцінка отриманих матеріалів на предмет наявності об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Розділу V Особливої частини КК України [3].

На початковому етапі розслідування складаються типові слідчі ситуації.

Перша, менш поширена, але сприятлива для розслідування: кримінальне правопорушення виявлено в момент його вчинення, а особа, що його вчиняє, відома. У цьому випадку першочерговими завданнями є затримання правопорушника в порядку статті 208 КПК України, проведення його особистого обшуку, допит як підозрюваного та негайний допит свідків-очевидців [10].

Друга ситуація, яка зустрічається значно частіше і є більш складною: інформація про ймовірне правопорушення надійшла після його завершення, а коло причетних осіб невідоме. Ключовим у такій ситуації є проведення невідкладного огляду місця події з метою виявлення та вилучення речових доказів, таких як виборча документація, бюлетені, комп'ютерна техніка, агітаційні матеріали тощо [4, с. 43].

Планування розслідування на початковому етапі має комплексний та динамічний характер. Слідчий висуває версії щодо всіх обставин вчиненого діяння, кола причетних осіб (організаторів, виконавців, пособників), мотивів та мети їхніх дій. На основі висунутих версій складається детальний план слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (якщо це дозволяє тяжкість злочину). З огляду на те, що розслідування злочинів проти виборчих прав, вчинених високопосадовцями, належить до підслідності Державного бюро розслідувань, планування може відбуватися у тісній взаємодії з оперативними підрозділами цього органу [11].

Проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій є серцевиною початкового етапу. Огляд місця події дозволяє зафіксувати обстановку, виявити, зафіксувати та вилучити ключові речові докази. Допит свідків є ще однією невідкладною та надзвичайно важливою дією. Першочергово допитуються заявники, очевидці, члени виборчих комісій, офіційні спостерігачі. Виймка документів та предметів має важливе значення для отримання доказів, а за

наявності підстав невідкладно призначаються відповідні судові експертизи. Ефективна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції, Служби безпеки України та Державного бюро розслідувань є запорукою успішності та оперативності початкового етапу розслідування.

Подальший етап розслідування характеризується систематизацією, поглибленим аналізом зібраних доказів та виконанням запланованих слідчих дій. На даному етапі тактика проведення окремих слідчих дій набуває особливого значення.

Тактика допиту різних категорій учасників кримінального провадження суттєво відрізняється. При допиті підозрюваних, особливо організаторів злочинних схем, слід враховувати їхню ймовірну підготовленість, наявність лінії захисту та схильність до повного заперечення вини. Ефективною тактикою є послідовне пред'явлення вагомих, неспростовних доказів, зібраних на початковому етапі. Доцільно використовувати тактичні прийоми, спрямовані на виявлення та фіксацію суперечностей у показах різних співучасників, що може бути досягнуто шляхом проведення одночасних допитів [2, с. 181].

При допиті членів виборчих комісій слід враховувати, що вони можуть бути як сумлінними свідками, так і співучасниками злочину, що вимагає диференційованого підходу.

Обшук є дієвим інструментом для виявлення знарядь вчинення злочину, предметів злочинного посягання та документів, що мають доказове значення. Він може проводитися за місцем проживання підозрюваних, у приміщеннях виборчих штабів, офісах політичних партій. Під час підготовки до обшуку, відповідно до вимог КПК України, необхідно ретельно вивчити наявні матеріали провадження та чітко визначити, що саме підлягає відшукуванню [10].

Предметами пошуку можуть бути: «чорна бухгалтерія», списки осіб для підкупу, засоби зв'язку, комп'ютерна техніка, готівкові кошти, печатки, штампи, бланки виборчої документації.

Особливого значення набуває призначення та проведення судових експертиз. Комплекс експертних досліджень дозволяє отримати об'єктивні докази, що не залежать від суб'єктивних показань.

Типовими для цієї категорії справ є судово-почеркознавча, судово-технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна та судово-економічна експертизи. Використання негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) часто є єдиним способом документування організованої злочинної діяльності, особливо у випадках підкупу чи системних фальсифікацій. До таких заходів належать: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо- та відеоконтроль особи, контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту.

Міжнародне співробітництво є актуальним напрямом, особливо у справах про транснаціональні виборчі злочини. Зокрема, у звітах Групи держав проти корупції (GRECO) неодноразово наголошувалося на необхідності посилення відповідальності за зловживання адміністративним ресурсом та незаконне фінансування кампаній.

У лютому 2025 року Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) оприлюднила черговий звіт, у якому було оцінено виконання Україною 16 рекомендацій, що залишалися відкритими після Проміжного звіту 2023 року.

Загалом у межах 4-го раунду оцінювання GRECO Україні надали 31 рекомендацію, які стосуються підвищення прозорості, доброчесності та запобігання корупції серед ключових суб'єктів – суддів, прокурорів і парламентарів. Звіт акцентує, що поступ України у сфері антикорупційних реформ є важливим кроком до посилення верховенства права та наближення до стандартів Європейського Союзу.

На мою думку рекомендації GRECO не лише формують рамки антикорупційної політики, але й мають прикладне значення для захисту суспільних інтересів від зловживань адміністративним ресурсом, у тому числі під час виборчих кампаній, коли високий ризик використання непрозорих фінансових схем, маніпуляцій інформацією та «тіньового» впливу на виборців.

Звіт GRECO демонструє важливість забезпечення прозорих процедур і боротьби з корупційними практиками, які можуть перешкоджати належному захисту прав суб'єктів господарювання та суспільних інтересів. Адже зловживання у виборчому процесі та у сфері доступу до інформації напряму впливають на довіру громадян і бізнесу до державних інституцій [12].

Зовнішнє втручання у вибори, фінансування протиправної діяльності з-за кордону, використання іноземних серверів для кібератак вимагають активної взаємодії з правоохоронними органами інших держав та міжнародними організаціями [6, с. 43].

Проведене дослідження дозволило не лише розкрити теоретичні та практичні аспекти криміналістичної характеристики злочинів проти виборчих прав, але й виявити низку системних проблем, що потребують нагального вирішення.

На основі здійсненого аналізу можна виокремити наступні ключові проблемні питання:

1. Технологічне відставання правоохоронних органів. Способи вчинення виборчих злочинів стрімко еволюціонують, активно використовуючи кіберпростір: анонімні месенджери та криптовалюти для підкупу, ботоферми для поширення дезінформації, фішингові атаки на електронні кабінети та DDOS-атаки на сервери виборчих комісій. Водночас, матеріально-технічне забезпечення та рівень спеціалізованої підготовки слідчих у сфері цифрової криміналістики часто не відповідають цим викликам, що ускладнює своєчасне виявлення, фіксацію та дослідження цифрових доказів.

2. Недосконалість законодавства та процесуальні труднощі. Чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство не завжди встигає за новими формами протиправних посягань. Існують прогалини у визначенні поняття «неправомірна вигода» у нематеріальній формі (наприклад, обіцянка працевлаштування), а також у процедурах отримання доступу до даних, що зберігаються на закордонних серверах, що є критичним при розслідуванні кібератак та зовнішнього втручання.

3. Високий рівень латентності злочинів та низька правова культура. Значна частина правопорушень, особливо підкуп виборців, залишається поза увагою правоохоронних органів через небажання громадян повідомляти про такі факти, а інколи й через сприйняття цього явища як «норми» виборчого процесу. Додатковим фактором є страх тиску та залякування з боку організаторів злочинних схем.

4. Проблеми міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва. Ефективне розслідування виборчих злочинів, особливо вчинених організованими групами або за участю іноземного елемента, вимагає бездоганної координації між підрозділами Національної поліції, Служби безпеки України та Державного бюро розслідувань. На практиці така взаємодія не завжди є оперативною, а механізми міжнародної правової допомоги у справах про кібератаки на виборчі системи є занадто повільними та бюрократизованими.

Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного та системного підходу. На моє переконання, найбільш доцільними та ефективними напрямами вдосконалення є наступні:

1. У сфері вдосконалення законодавства: – Внести зміни до статті 160 КК України, розширивши та деталізувавши поняття «неправомірна вигода», включивши до нього будь-які переваги, обіцянки та пропозиції немате-

ріального характеру, що надаються виборцю. – Ініціювати розробку змін до КПК України, спрямованих на спрощення та прискорення процедури отримання тимчасового доступу до інформації, що зберігається на серверах іноземних компаній (провайдерів, соціальних мереж), шляхом імплементації положень Конвенції про кіберзлочинність. – Посилити відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців та інших електронних виборчих систем, прирівнявши такі дії за ступенем суспільної небезпеки до посягань на об'єкти критичної інфраструктури.

2. В організаційно-методичній сфері: – Розробити та затвердити на міжвідомчому рівні (Нацполіція, СБУ, ДБР, Офіс Генерального прокурора) єдині, деталізовані методичні рекомендації з розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав, з окремим розділом, присвяченим методиці збирання, фіксації та дослідження цифрових доказів. – Запровадити на постійній основі спеціалізовані тренінги та курси підвищення кваліфікації для слідчих та прокурорів з питань розслідування кіберзлочинів у виборчій сфері із залученням вітчизняних та міжнародних IT-експертів. – Створити постійно діючі міжвідомчі слідчо-оперативні групи на період виборчого процесу для забезпечення миттєвого реагування на повідомлення про злочини та ефективної координації дій.

3. У сфері міжнародного співробітництва: – Активізувати співпрацю з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями (Європол, Інтерпол) у напрямку обміну інформацією та оперативними даними щодо фактів зовнішнього втручання у виборчі процеси та фінансування протиправної діяльності з-за кордону.

На мою думку, вдосконалення методики розслідування вимагає комплексного підходу. Необхідно розробити та впровадити спеціалізовані методичні рекомендації для слідчих, посилити міжвідомчу взаємодію між правоохоронними органами та суб'єктами виборчого процесу, а також активно впроваджувати новітні криміналістичні засоби і технології для ефективнішого збирання та дослідження, в першу чергу, цифрових доказів. Важливим є також посилення процесуальних гарантій незалежності слідчих та забезпечення ефективного захисту свідків і викривачів, що стимулюватиме їх до співпраці зі слідством та сприятиме розкриттю складних, організованих злочинів проти виборчих прав.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян є складною, динамічною системою взаємопов'язаних елементів, розуміння якої є ключовим для побудови ефективної методики їх розслідування. Проведене дослідження продемонструвало, що сучасні виборчі злочини дедалі більше зміщуються у площину використання високих технологій, що висуває нові вимоги до професійних компетенцій та технічного оснащення правоохоронних органів.

Встановлено, що ключовими елементами криміналістичної характеристики, які зазнали найбільшої трансформації, є спосіб вчинення злочину та слідова картина. Поряд із традиційними методами, такими як фізичний тиск та матеріальний підкуп, дедалі більшого поширення набувають кібератаки, маніпуляції в соціальних мережах та використання анонімних фінансових інструментів. Це, у свою чергу, призводить до домінування цифрових слідів, робота з якими вимагає спеціалізованих знань та дотримання суворих процесуальних стандартів для забезпечення їх доказової сили. Аналіз особи злочинця свідчить про високий рівень організованості та чіткий розподіл ролей у злочинних схемах.

На основі аналізу виявлено низку системних проблем, що перешкоджають ефективному розслідуванню, зокрема технологічне відставання правоохоронців, недосконалість законодавства, висока латентність злочинів

та недостатня міжвідомча координація. Для їх вирішення запропоновано комплексний підхід, що включає внесення змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства, розробку нових методичних рекомендацій для слідчих, посилення їхньої спеціалізованої підготовки та активізацію міжнародного співробітництва.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності протидії злочинним посяганням на виборчі права громадян та зміцненню демократич-

них інститутів в Україні. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку можуть бути зосереджені на розробці криміналістичних методик протидії використанню технологій штучного інтелекту для поширення дезінформації під час виборчих кампаній, а також на дослідженні міжнародного досвіду розслідування транснаціональних виборчих злочинів та імплементації його позитивних аспектів в українську правозастосовну практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Григорова Є. В. Розслідування підкупу виборця, учасника референдуму: дис. ... доктора філософії: 081. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. 272 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/784228b8-4c36-43a6-8f51-626b592085f8/content>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Крижна В. В., Бабаніна В. В., Грига М. А., Шаповалова А. О., Вигівський І. М., Цехан Д. М., Старенький О. С. Кваліфікація та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян: методичні рекомендації. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 75 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/27b3b2f7-0c62-43a7-a990-28e72fc56f75>
5. Сачко О. В., Кузнецов М. Г. Криміналістичний аналіз злочинів проти виборчих прав громадян із використанням інформаційних технологій. Київський часопис права. 2024. № 4. С. 145–150. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fbb6624c-ca80-436b-8015-de01798e6a57/content>
6. Кузнецов М. Г. Транснаціональні виборчі злочини: правова кваліфікація, особливості розслідування та запобігання в контексті національної безпеки України. *Правова позиція*. 2024. № 4 (45). С. 40–44. URL: https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/4/4_2024.pdf#page=40
7. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7, 8, 9. Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
8. Черненко П. Фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика особистості злочинця. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 346–354. URL: https://www.er.dpuvs.edu.ua/bitstream/123456789/10130/5/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_1-2022.pdf#page=346
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
11. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 14.01.2016 № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
12. Звіт GRECO: відзначено прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій для суддів, прокурорів і парламентарів (звіт українською). 2025. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zvit-greco-vidznacheno-progres-ukrainy-u-vykonanni-antykoriupciynyh-rekomendatsiy-dlya-suddiv-prokuroriv-i-parlamentariv-zvit-ukrainskyu/>